

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Social order, reform and revolution

Vree, J.K. de

Citation

Vree, J. K. de. (1973). Boekbespreking van: Social order, reform and revolution. *Acta Politica*, 8: 1973(1), 85-87. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451431>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451431>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

werk wordt deelgenomen door specialisten uit verschillende disciplines. Je zou zo zeggen dat dit toch mogelijk moet zijn aan een onderzoeksinstelling als het Polemologisch Instituut.

Bob Jessop: Social order, reform and revolution — a power, exchange and institutionalisation perspective

Macmillan, London etc. 1972, 189 pp.

In het voorwoord tot zijn boek vermeldt Jessop met nadruk, dat hij een nieuw 'analytisch kader' en 'theoretisch model' voor de studie van maatschappelijke orde, hervorming en revolutie zal ontwikkelen (p. VII). Als dan bovendien nog blijkt, dat hij het woord 'theorie' streng opvat als een deductieve structuur van toetsbare uitspraken (p. 3), dan raakt men hoopvol gestemd.

Het nieuwe van zijn benadering blijkt hem dan vooral te zitten in zijn poging om een synthese van drie min of meer traditionele benaderingen te ontwikkelen: het 'normatief functionalisme', i.h.b. van Parsons en Smelser, 'dwangtheorieën', zoals van Marx en Dahrendorf, en de 'markt- of ruiltheorie', m.n. die van Blau. Aan het 'normatief-functionalisme' ontleent Jessop in het bijzonder de analyse van een samenleving in termen van vier functionele subsystemen, het politieke, sociale, economische en culturele, die, respectievelijk, 'macht', 'invloed', 'geld' en 'morele bindingen' produceren (p. 22). Ook zijn nadruk op gemeenschappelijke normen- en waardensystemen als bindmiddel van een samenleving ontleent hij aan deze benadering. Deze benadering en die van de 'dwangtheorieën', waarin de maatschappelijke orde vooral op externe dwang is gebaseerd, sluiten elkaar volgens Jessop niet uit (pp. 26 e.v.) en dit laatste, externe dwang dus, krijgt bij hem evenzeer een groot gewicht. Aan de 'markt- of ruiltheorie', tenslotte ontleent Jessop aandacht aan de 'ruilverhoudingen' waarin de leden van een samenleving tot elkaar staan en de daarmee voor deze leden verbonden 'kosten en baten', de 'existentiële aspecten van het interacteren' (pp. 34 e.v.).

In het algemene begrippenapparaat dat Jessop ontwikkelt (pp. 54-80) staat het begrip 'macht' centraal, gedefinieerd als 'the ability of a given social actor (individual or collective) to constrain another actor (or actors) to do something, that he (or they) would not otherwise do' (p. 56). Deze macht is 'het belangrijkste aspect van de maatschappelijke structuur' (p. 54). Zij is tevens ongelijk verdeeld: er is een 'centrum', d.w.z. 'those organisations, groups and individuals (...) who exercise most 'power' in a given social system' (p. 55), waartegenover dan de 'periferie' gevormd wordt door diegenen die de 'minste' macht uitoefenen (p. 55).

Ten aanzien van macht wordt dezelfde vierdeling ingevoerd als ten aanzien van de samenleving als geheel: *economische* macht, met als basis de beheersing van de productiemiddelen; *politieke*, gebaseerd op de beheersing van de dwangmiddelen; *sociale*, die berust op de middelen tot statusverlening; en tenslotte *culturele* macht, die berust op de middelen tot waardenschepping, -interpretatie en -handhaving (pp. 56 e.v.). De vier genoemde subsystemen (afzonderlijk en summier besproken op pp. 60-70) staan uiteraard niet los van elkaar. Zij wisselen hun 'producten' uit, zoals wanneer de economie goederen en diensten levert aan, o.m., het politieke subsysteem in ruil voor 'protection and policy benefits' (pp. 71 e.v.). Evenzo zijn er binnen elk afzonderlijk subsysteem ruilverhoudingen tussen het betreffende 'centrum' en de 'periferie': b.v. arbeidskracht van de 'periferie' in ruil voor goederen en diensten van het 'centrum'... (p. 72 e.v.).

De presentatie van dit begrippenapparaat is uitermate schetsmatig. Zo wordt het begrip 'macht', toch niet een van de duidelijkste en vanzelfsprekendste begrippen uit sociologie en politicologie, wel wat erg gemakkelijk als centraal begrip inge-

voerd. Hoe bepaalt men bijvoorbeeld wie hoeveel macht heeft over wie? En hoe is de relatie precies tussen de vier genoemde soorten macht en hun respectieve machtsbases — hoeveel macht geeft welke mate van beheersing van zo'n machtbasis, ook in onderlinge relaties en verhoudingen? En in hoeverre is die beheersing zelf weer een gevolg van machtsverhoudingen? Bovendien, terwijl ik me nog iets kan voorstellen bij 'politieke' en 'economische' macht, wordt dit wel zeer moeilijk bij sociale en culturele macht: deze zaken suggereren, in Jessops behandeling, een manipuleerbaarheid van sociale status en cultuur-elementen die mij zeer onwaarschijnlijk voorkomt.

Daarbij doet de dichotomie 'centrum' — 'periferie' of 'machtigen' — 'machtelozen' wel erg simplistisch aan: een caricatuur van een veel ingewikkelder maatschappelijke werkelijkheid. Tenslotte maakt Jessop niet zeer duidelijk hoe wij ons de 'ruil' van 'producten' van de vier subsystemen nu eigenlijk moeten voorstellen.

Hoe dan ook, dit alles is nog niet meer dan een begrippenapparaat, een samenhangend geheel van definities, dat ons nog niets zegt over de werkelijkheid. Jessops eigenlijke theorie over maatschappelijke orde, hervorming en revolutie beslaat een 17 pagina's (pp. 81-97). Zij berust op een tiental vooronderstellingen, waarvan hij overigens slechts de eerste drie heeft genummerd, terwijl de overige door de tekst verspreid te vinden zijn. Waar het niet wel doenlijk is om al deze vooronderstellingen in een bespreking als deze te behandelen, moet ik volstaan met het schetsen van de hoofdlijn van het betoog. In de kern van de zaak dan komt het neer op een zwakke en niet al te scherp geformuleerde relatieve-deprivatie theorie, zoals in het bijzonder door T. R. Gurr in zijn 'Why men rebel' ontwikkeld: actoren ervaren deprivatie als de feitelijke bevrediging van hun behoeften aan macht en andere beloningen achterblijft bij hun verwachtingen daaromtrent; alsdan zullen zij trachten de oorzaken daarvan, zoals zij die zien, weg te nemen (de twee meest centrale vooronderstellingen die Jessop op p. 81 invoert).

Maatschappelijke orde wordt gedefinieerd als 'het vreedzaam naast elkaar bestaan van sociale inrichtingen' (p. 6). Deze kunnen 'violent or non-violent', 'conflictual or non-conflictual' zijn (p. 6). Het fundament van die orde is 'aanvaarding van de institutionele structuur van de samenleving in kwestie' (p. 6). Via het relatieve - deprivatie mechanisme kunnen 'tegenstellingen' die orde bedreigen: tegenstellingen tussen 'centrum' en 'periferie', tussen de verschillende machtsystemen, en tegenstellingen ontstaan doordat 'the development of forces of production creates a potential redistribution of power and/or a potential increase in productivity - realisation of which is inhibited by the extant relations of production' (p. 84). Op deze grondslag is de essentie van Jessops denkbeelden omtrent orde niet moeilijk in te zien: een situatie waarin er niet voldoende deprivatie bestaat om de aanvaarding van de bestaande maatschappelijke situatie in gevaar te brengen, en/of wanneer het 'centrum' een zodanige 'beheersing over de verwachtingen en morele bindingen van de periferie' heeft, dat deze laatste zich niet geprivatiseerd voelt (pp. 91-2), dan wel dat de bestaande deprivatie op ander objecten dan de bestaande orde wordt gericht (i.h.b. p. 86). Wordt aan deze voorwaarden niet voldaan, dan is wanorde het resultaat (pp. 93 e.v.). De ernst daarvan, d.w.z. of er hervorming dan wel revolutie zal plaatsvinden, hangt vooral daarvan af of er al dan niet een 'value consensus' (p. 94) bestaat, een zaak dus weer van culturele machtsverhoudingen (pp. 85 e.v.).

Ook ten aanzien van Jessops presentatie van de theorie moet worden gezegd dat zij uiterst schetsmatig is en dat de erin gehanteerde begrippen en gedane uitspraken niet uitmunten door grote helderheid en nauwkeurigheid. Het geheel blijft daardoor van een uiterst algemeen en abstract, maar daardoor tevens enigszins vrijblijvend karakter, gebreken die niet of nauwelijks verholpen worden in Jessops behandeling van enige concrete voorbeelden vnl. ontleend aan primitieve Afrikaanse samenlevingen, India, China, Ierland en Duitsland (pp. 98 e.v.). Ook kan moeilijk gezegd worden, dat hij duidelijk heeft aangetoond waarin nu eigenlijk de noodzaak of het voordeel van het gebruik van zijn eerder ontwikkeld begrippenapparaat schuilt, vooral wanneer men het betrekkelijk eenvoudige karakter van de eigenlijke theorie in aanmerking neemt.

J. K. de Vree

**W. F. Wertheim: Evolutie en revolutie — de golfslag der emancipatie
Van Gennep, Amsterdam 1971, 547 pp., f 22,50**

Het is met de samenleving als met Herakleitos' rivier: men kan er niet tweemaal instappen zonder dat zij verandert. De vraag is dan: hoe en in welke richting? En verder: wat voor criteria moeten wij bij de (ethische) beoordeling van die verandering aanleggen? Een antwoord op deze vragen is voor elk lid van zo'n veranderende samenleving van groot praktisch belang. Het zou hem een achtergrond verschaffen waartegen hij het eigentijdse gebeuren alsmede zijn eigen plaats en optreden daarin kan beoordelen en hem zodoende tot bewuster en effectiever gedrag in staat stellen. Een ernstige poging om die vragen te beantwoorden, zoals professor Wertheim die in het hier besproken boek onderneemt, verdient dan ook alle aandacht, óók als men, zoals ik, meent dat die poging niet geslaagd is: juist door de kritiek die zij oproept, noodt zij tot verder onderzoek en nadenken en, misschien, tot bevredigender en bruikbaarere oplossingen.

Zoals aangeduid zijn er aan Wertheims werk twee aspecten te onderscheiden: een beschrijvend of, zo men wil, zuiver-wetenschappelijk ('hoe ontwikkelt de samenleving zich in feite?') en een ethisch of normatief ('welke criteria moeten wij bij de beoordeling daarvan aanleggen?'). Beide aspecten zijn terug te vinden in het kernbegrip dat Wertheims benadering van het vraagstuk van de maatschappelijke verandering karakteriseert: evolutie of vooruitgang, door schrijver veelzeggend als synoniemen opgevat (p. 44). Enerzijds vertoont, zo meent Wertheim, de feitelijke geschiedenis van de mensheid 'over de hele linie' en 'in ruim perspectief gezien' een evolutionaire tendens (pp. 40, 44) — vooruitgang dus. Anderzijds is het duidelijk dat deze tendens door Wertheim ook positief beoordeeld wordt. Het blijkt niet alleen uit zijn woordgebruik ('vooruitgang' — wie zou er tegen zijn?), maar evenzeer uit zijn pogingen om deze 'algemene evolutie' te onderscheiden van 'specifieke' evolutie of 'involutie', de loutere 'progressieve aanpassing aan een natuurlijke omgeving' (pp. 69-72) die bepaald *niet* als vooruitgang moet worden bestempeld. Ook in zijn karakteristiek van evolutie als 'emancipatie' (pp. 50 e.v.) kan men Wertheims positieve waardering ervoor duidelijk herkennen. Dat er gemakkelijk een spanning zal kunnen ontstaan tussen het begrip in zijn beschrijvende en zijn normerende functie valt gemakkelijk genoeg in te zien. Hoe waardegebonden het begrip is blijkt wanneer hij over dit probleem schrijft, dat 'Het begrip evolutie, als door mij omschreven, is selectief en pikt alleen die processen als 'progressief' eruit, die passen in een bepaald patroon' (p. 67).